

**ЛИЦА, ЛЕГИТИМИРАНИ ДА ПОЛУЧАТ ОБЕЗЩЕТИЕ
ЗА НЕИМУЩЕСТВЕНИ ВРЕДИ – ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПРИЛАГАНЕТО
НА ДИРЕКТИВА 2012/29/ЕС ЗА БЪЛГАРСКИЯ
ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН БИЗНЕС**

*Докторант Таня Райчева
Университет за национално и световно стопанство*

**INDIVIDUALS ENTITLED TO NON-MATERIAL
DAMAGE COMPENSATION – CONSEQUENCES
OF IMPLEMENTING DIRECTIVE 2012/29/EU
TO THE BULGARIAN INSURANCE BUSINESS**

*PhD student Tanya Raycheva
University of National and World Economy*

Резюме

Докладът разглежда задължението за справедливи застрахователни обезщетения по застраховка „Гражданска отговорност на автомобилистите“ и въздействието върху застрахователния бизнес, на липсата на нормативна уредба, наложило заместването ѝ чрез съдебна практика. Акцентира се на императивния характер на тълкувателните решения на Върховния касационен съд и тяхното значение за обществото.

Ключови думи: *справедливо обезщетение, застраховка, съдебна практика.*

Abstract

The report analyses the obligation for fair insurance compensations under Motor Third Party Liability Insurance and the impact on the insurance business as well as the lack of legislation, which necessitated its replacement by case law. Emphasis is placed on the imperative nature of the interpretative decisions of the Supreme Court and their importance to society.

Key words: *fair compensation; insurance; case law.*

Doi: <https://doi.org/10.36997/LBCS2020.201>

Въведение

В Република България, лицата, които имат право да търсят обезщетение за неимууществени вреди при смърт на техен близък, не са законово определени нито посредством изрично изброяване, нито посредством индивидуализиращи ги признаци. В Закона за задълженията и договорите правоимащите лица са определени чрез понятието „другиму“, а забраната да се вреди – чрез задължението за овъзмездяване на виновно причинените имуществени и неимуществени вреди. Адресат на тази универсална забрана е събирателното понятие „всеки“¹, т.е. отнася се за всички субекти на правото, които притежават юридическото качество правосубектност.² По този начин, законодателят е предоставил правна възможност всяко лице, което е претърпяло имуществени и неимуществени вреди, които са в пряка причинно-следствена връзка с чуждо противоправно поведение, да търси възмездяването им. Липсата на законодателно конкрети-

¹ Виж чл.45 ЗЗД

² Ташев, Р. (2010), *Обща теория на правото*, София, Сиби, стр.345 - 358

зиране, е наложило чрез своята тълкувателна дейност ВКС да посочи правоимащите лица и критериите за обезщетяване.

Изложение

С Постановление №4/25.V.1961 г. Пленумът на ВС се е произнесъл, че за неимуществени вреди следва да бъдат обезщетявани само най-близките на пострадалия – неговите низходящи (деца), съпруг и възходящи (родители), и то след като се докаже, че действително са претърпели вреди. По-късно, с Постановление №5/1969 г., Пленумът на ВС е добавил като правоимащи отглежданото, но неосиновено дете, съответно отглеждащия го, както и лицето, което е съжителствало на съпружески начала с починалия към момента на непозволено увреждане, без да е бил сключен брак (в случаите, когато това съжителство не съставлява престъпление и не противоречи на правилата на морала).³ С Постановление №2/1984 г. са дадени указания, че лицата, имащи право на обезщетение за неимуществени вреди в случай на смърт, са посочен изчерпателно в постановления №4/1961 г. и №5/1969 г., няма основания за разширението им чрез включване на други лица, включително други възходящи и низходящи на починалия и на неговите братя и сестри. С трите постановления са очертани тесен кръг правоимащи лица. Даденото с тълкувателните решения разрешение е от съществено значение за застрахователните правоотношения по задължителна застраховка „Гражданска отговорност“ на автомобилистите по отношение на моторни превозни средства, възникнали между лицата по повод определянето и изплащането на обезщетение за неимуществени вреди при настъпила смърт при пътно -транспортно произшествие.

До 2018 г. дължимостта на обезщетение за неимуществени вреди беше уредена чрез съдебната практика, независимо, че житейски удачно и приемливо е и други лица – близки на починалия/жертвата, да търпят болки и страдания, предвид изключителната близост и създадената между тях сърдечна, финансова или друг вид връзка. Приемането на България в Европейския съюз наложи синхронизиране на действащото законодателство със съюзното право, което е от съществено значение за гражданското общество, за развитието на правото като елемент на правовата държава и спазване на принципа за върховенство на закона. Още през 1972 г. е приета Директива 72/166/ЕИО на Съвета относно застраховката „Гражданска отговорност“ по отношение на моторни превозни средства, която предоставя свобода на държавите членки, да създадат механизми за сключването на такава застраховка, да определят подлежащите на обезщетяване вреди, причинени от моторни превозни средства, обхвата и размера на обезщетението и правоимащите да получат обезщетение лица, а Кодекса за застраховането (редакция ДВ бр. 103 от 2005 г.) уреди застрахователните правоотношения и институционалната структурата, свързана с дейността на застрахователните компании и регулаторните органи.

През 2009 г. и 2012 г. са приети две Директиви, които уреждат съществени въпроси, които нямат законодателна основа в националното право, но са от значение за застрахователния бизнес. Директива 2009/103/ЕО на Европейския парламент и на Съвета относно застраховката „Гражданска отговорност“ на автомобилистите при използването на моторни превозни средства и за контрол върху задължението за сключване на

³ Виж чл.180 НК – Постановление № 5/24.XI.1969 г. на Пленума на ВС е приет при действието на чл.180 НК, която предвижда наказуемост на съпруг, който напусне семейството си и заживее във фактическо съжителство с друго лице.

такава застраховка задължава държавите членки да извършат необходимите законодателни промени, чрез които да гарантират застрахователният договор да покрива и вредите, причинени на територията на другите държави членки, съобразно действащото съответно законодателство, както и да въведат задължителна застраховка в случай на телесно увреждане и минимален праг на застрахователна сума за пострадал или за събитие, независимо от броя на пострадалите.⁴ Сумите са несъпоставими с общественоекономическите условия в България, предвид факта, че в България застрахователната премия по застраховка „Гражданска отговорност“ на автомобилистите е най-ниска в ЕС и е съобразена с доходите на населението. Директива 2012/29/ЕС е насочена към жертвите от престъпления и заменя Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета. С нея се въвежда понятието „жертва“ (чл. 2, параграф 1, буква „а“),⁵ и понятието „членове на семейството“⁶ (чл. 2, параграф 1, буква „б“), като се гарантира правото на своевременно обезщетение в наказателно процедура или друга, алтернативна (в случая застрахователна), предвидена в националното законодателство. Съпоставяйки двете Директиви, застрахователите следваше да създадат правен и финансов механизъм чрез който да гарантират обезщетяване на жертвите на пътно-транспортните произшествия, посредством ангажимент, поет чрез договор за застраховка „Гражданска отговорност“ на автомобилистите при ползването на моторни превозни средства на територията на Съюза. За целта националното законодателство следваше да се съобрази с предвидените в Директивите насоки в защита на жертвите, като създаде юридически и финансови инструменти за гарантиране на покритието на обезщетението на правоимащите лица.

До 2016 г. не е постигнат консенсус между заинтересованите организации, нито бяха проведени докрай законодателни инициативи за транспониране на двете Директиви в цялост, дори в приетия нов Кодекс за застраховането (КЗ) (обн. ДВ бр.102 от 29 декември 2015 г.), което наложи намеса на правоприлагащите органи чрез прякото им приложение. Липсата на изрична законодателна уредба и противоречивата съдебна практика, несъответстваща на цитираните Директиви, обуслови образуването на тълкувателно дело по този въпрос през 2016 г. Едва през 2018 г. след множество проведени заседания и изискани становища, беше постановено първото в съвременната история тълкувателно решение, обсъждано и прието от общото събрание на съдиите от трите колегии на Върховния касационен съд (ВКС) – гражданска, търговска и наказателна. Приложното поле на решението е обширно, тъй като смъртта на лицето, пораждаща вредите, би могла да настъпи при различни хипотези на деликт – престъпления, пътно-транспортни произшествия, инциденти от различен характер, медицински деликт и др. Неговата значимост надхвърля интересите на застрахователните дружества и променя изцяло тълкуването на понятието „пострадал“, като създава критерии относно необходимите факти, подлежащи на установяване, за определяне на конкретните лица дали са правоимащи и какви са параметрите на овъзмездяване. ВКС разшири кръга лица, които са носители на правото да получат обезщетение при смърт на техен близък, като добави

⁴ Директива 2009/103/ЕО - чл. 9 ал.1,б. „а“

⁵ „Жертва“ означава физическо лице, което е претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, които са пряка последица от престъпление, и членовете на семейството на лице, чиято смърт е пряка последица от престъпление и които са претърпели вреда в резултат на смъртта на лицето.

⁶ „Членове на семейството“ са посочени съпругът/та, лицето, което живее с жертвата в ангажирана, постоянна и стабилна интимна връзка в общо домакинство, роднините по пряка линия, братята и сестрите и издържаните от жертвата лица.

понятието „всяко друго лице“. От една страна това решение беше подложено на критика, тъй като допусна възможност на неопределен и неограничен брой субекти да заявят претенции. От друга страна, съдът обоснова своето решение с принципа за справедливост, който налага да се допусне възможност за обезщетяване и на други субекти (чл. 45 ЗЗД), но само по изключение, като е дал указания на правоприлагащите органи кои предпоставки следва да установят и несъмнено докажат като налични за допускане на изключителността – лицето да докаже, че с починалия има особено близка и трайна житейска връзка, че търпи значителни морални вреди (болки и страдания) от неговата загуба, които са продължителни във времеви аспект, обезщетяването да е справедливо.

Не е избрал съда същия подход при определяне на правоимащите в наказателния процес. За целите на наказателното производство правоимащите да търсят обезщетение за претърпени неимуществени вреди поради смърт, причинена от престъпление са обединени в процесуалната фигура „пострадал“⁷. НПК регламентира прецизно института на пострадалото от престъпление лице, неговите права и задълженията, процесуалните действия, чрез които ги упражнява. Необходимостта да се прецизира кръгът пострадали лица възниква, предвид правото на пострадалия да предяви граждански иск в наказателния процес и да бъде конституиран като граждански ищец в съдебната фаза на процеса (чл.84 и сл. НПК). Няма спор, че това право възниква като проявление на деликтната отговорност на извършителя.⁸ Фактическият състав на деликта е виновно извършено противоправно деяние (действие/бездействие), настъпил вредоносен резултат и този резултат е в пряка причинно-следствена връзка между двете.⁹ Доколкото този иск е акцесорен, наказателният съд има задача да провери събраните в досъдебното производство доказателства и доказателствени средства, да събере нови, да извърши съвкупен анализ и оценка и да се произнесе с краен съдебен акт, като признае подсъдимия за виновен/невинен и да наложи наказание. Изходът на наказателното производство предопределя и резултатът по гражданския иск. И тъй като основен принцип в наказателния процес е служебното начало, не следва да се вмения задължение на наказателния съд да извършва онези необходими действия по установяване наличието или липсата на условията за обезщетяване на правоимащите – „други лица“. Ето защо, ВКС е разширил кръга, възприет с Постановления № 4/61 г. и № 5/69г. на Пленума на ВС, като е добавил братята и сестрите на починалия и неговите възходящи и низходящи от втора степен. Чрез този подход лицата, имащи право да участват в наказателното производство и да търсят обезщетение за смърт на свой близък са точно и изчерпателно изброени.

Чрез задължителния характер на тълкувателната практика на ВКС, се създаде механизъм за директно прилагане на Директива 2012/29/ЕС от правораздавателните органи, при съблюдаване на ограниченията и другите социални и житейски критерии, чиято доказуемост с всички средства е условие за изплащане на обезщетение.

Целта на задължителната застраховка „Гражданска отговорност“ е да обезщети различни вреди – имуществени и неимуществени, включително, претърпени от правоимащите близки на починало при пътно-транспортно произшествие лице. Тълкувателното решение доведе до „вълна“ от иски претенции в съдилищата, по-голяма част от

⁷ Чинова, М. (2013), Досъдебно производство по НПК, Теория и Практика, София: Сиела, стр. 124

⁸ Пак там, стр. 327

⁹ Токсон, И. (2020). Традиция и развитие на законодателството в сферата на икономиката. По някои въпроси на причинната връзка при неправомерното увреждане (стр. 451-458), София: Издателски комплекс - УНСС

които насочени към застрахователните дружества. Нараснаха и претенциите към застрахователите по застрахователните щети, и не на последно място нарасна броят на предъявените граждански иски в наказателните производства. Естествена последица от разширяване на кръга правоимащи лица да получат обезщетение по застраховка „Гражданска отговорност“ на автомобилистите е финансовото обезпечаване на ресурс, който да покрива претенциите на по-широкия кръг правоимащи. Същевременно възприетия в тълкувателното решение подход да се възмездяват „други лица“, само в изключителни случаи и при установяване на съответните условия, провокира извод, че макар и да е спазен принципа на справедливостта чрез разширяване на кръга лица, крайният резултат е последица от успешното доказване на конкретни обстоятелства. В този смисъл, финансовите последици за застрахователния бизнес няма да е съществено, в случай, че стриктно се приложи ТР. Проблем се поражда, поради необходимостта да се ангажира човешки и технически ресурс, който да обработва заведените щети и съответни претенции, които безспорно се увеличават, без значение, дали са основателни или не. Освен това ВКС предпоставки условия за субективно прилагане на принципа за справедливо обезщетение, съобразно индивидуалните качества и възможности на страната да установи твърденията от нея факти. Определянето на размера на справедливо обезщетение също е въпрос на субективната оценка на доказателствата, извършена от съда. И към настоящия момент оценяването на неимуществените вреди, изразяващи се в претърпени болки и страдания се извършва по установен в съдебната практика траен механизъм, предвид абстрактно определения в чл. 52 ЗЗД такъв. Ето защо чрез приемането на нов чл. 493а Кодексът за застраховането (ДВ бр. 101 от 2018 г., в сила от 07.12.2018 г.) предвиди приемането наредба за утвърждаване на методика за определяне на размера на обезщетенията за имуществените и неимуществените вреди вследствие телесна повреда или смърт. Такава методика все още не е изработена, въпреки, че становището на всички заинтересувани институции подкрепя механизъм с определени прагове на обезщетения.

Заклучение

В обществен интерес е изработването и приемането на Методика за определяне на обезщетенията за имуществени и неимуществени вреди, причинени от телесна повреда и смърт, която следва да индивидуализира с определени или определяеми признаци видовете деликти, критериите, определящи понятието „душевные болки и страдания“, минимални и максимални размери на обезщетения. Такава се предвижда само по отношение на застрахователната отговорност, но, считам, че е наложително да бъде въведена като правен механизъм в действащото законодателство, чрез законодателни решения. В противен случай съдът и гражданите, ще са изправени пред опасността справедливостта на обезщетяване да се постави в зависимост от проявления на човешкия фактор (обективни и субективни) – доколко правоимащото лице е в състояние (фактическо, емоционално, финансово) да събере и представи доказателства; доколко процесуалният му представител ще успее да ги представи и отстоява пред съда; доколко съдът е склонен да ги възприеме и да приложи чл. 52 ЗЗД, който насочва абстрактно към справедливостта. Съвременното решение е предпоставка за дисонанс между социалното съдържание на принципа за справедливост и неговото юридическото проявление – съдебното решение по конкретно дело.

Използвана литература

1. Ташев, Р. (2010), *Обща теория на правото*, София: Сиби
2. Tashev, R. (2010), *Obshta teoriya na pravoto*, Sofia: Sibi
3. Токсон, И. (2020). Традиция и развитие на законодателството в сферата на икономиката. По някои въпроси на причинната връзка при непозволеното увреждане (стр. 451-458), София: Издателски комплекс – УНСС
4. Tokson, I. (2020). Traditsiya i razvitie na zakonodatelstvoto v sferata na ikonomikata. Po nyakoi vaprosi na prichinnata vrazka pri nepozvoleno uvrezhdane (str. 451-458), Sofia: Izdatelski kompleks – UNSS
5. Чинова, М. (2013), *Досъдебно производство по НПК, Теория и Практика*, София: Сиела
6. Chinova, M. (2013), *Dosadebno proizvodstvo po NPK, Teoriya i Praktika*, Sofia: Siela

За контакти: докторант Таня Райчева
Университет за национално и световно стопанство
e-mail: tanya.raycheva@gmail.com